

LIDERSTVO U POLITIČKIM PARTIJAMA SRBIJE

U ovom tekstu nastojaćemo da ukažemo na presudnu ulogu partijakih vođa u političkim partijama: njihovo dugo zadržavanje na pozicijama, simbolizovanje programa i organizacije, kao i značajnu ulogu koju imaju prilikom opredeljivanja birača. Analiziraće se njihova statutarna pozicija, kadrovska politika i ukupna personalizacija politike stranke.

U gotovo svim partijama prisutne su liderske tendencije i težnja šefa stranke da u svojim rukama akumulira što više ovlašćenja u donošenju ključnih političkih i kadrovskih odluka, kao i da akumulira i distribuira partijsku moć. Lider partije postavlja sebi odane ličnosti na ključne pozicije. I kada pravi radikalne zaokrete u politici stranke članstvo ga sledi. Odmah se nameće pitanje da li se pod liderima podrazumeva samo vođa partije ili rukovodeće jazgro partija. U svakom slučaju u rukovodstvima partija se značajno izdvaja funkcija i uloga vođe ili šefa (predsednika) partije. Kao što se režimi prepoznaju po imenu vladara, tako se i partije prepoznaju po imenu ljudi koji ih vode. Mihels opisuje nastanak vođstva na taj način što vođa okupi istomišljenike i osniva partiju, pri čemu od samog početka presudno utiče na najvažnije partijske odluke i raspoláže najvećom količinom moći u partiji. Ovaj proces utemeljivanja partijskih vođa je praćen osnivanjem partija u postkomunističkim društvima. Kao bitno sredstvo moći vođa naglašava se njihova kompetentnost. Nemogućnost mase da obavlja svoje poslove dovodi do potrebe za predstavnicima i na taj način dobrovoljno odustaju od svoje suverenosti. Stručnost vođa znači i njihov autoritet.

Cilj lidera organizacije, smatrao je Mihels, nije da teže postizanju ciljeva zbog kojih je organizacija uspostavljena, već da osiguraju opstanak organizacije i sa njom opstanak svojih pozicija moći. Partijska organizacija mora da osigura dobro vođstvo zasnovano na participaciji i podršci, kao i da vodi računa o kolektivnim podstrecima, kako bi koristi i dobra bili podjednako raspodeljeni među učesnicima. Teorija kolektivnih podstreka objašnjava različite razloge participacije u partiji: podstrek identiteta, po kojem onaj koji participira to radi jer se identifikuje sa organizacijom, podstrek solidarnosti, po

kojem onaj ko učestvuje to radi jer deli političke i socijalne ciljeve sa drugim učesnicima i ideološki podstrek po kojem onaj ko učestvuje to radi jer se identifikuje sa "partijskim razlogom"¹. U jednu ruku, teorija selektivnih podsticaja objašnjava ponašanje elita partija koje se takmiče za kontrolu nad organizacijom i uopštenije za moć, pri čemu klijenati partije razmenjuju glasove za materijalna dobra ili svoju korist vide u karijeri. Veoma je važno kako se vrši ova distribucija moći, pri čemu treba voditi računa da obe nesrazmere mogu izazvati određene probleme.

Lider je na vrhu partijske piramide

Formalna struktura partijske organizacije podrazumeva odnose unutar partije koji su regulisani statutom. Ovi odnosi su uglavnom usvojeni od strane najvišeg organa stranke a prihvaćeni od strane članstva. Formalni odnosi su, osim statuta kao najvišeg akta partije, regulisani i drugim partijskim dokumentima, kao što su pravilnici, poslovници, principi, povelje, pismo o namerama, kao i druga dokumenta. Koliko god skladno bili uređeni unutarpartijski odnosi u formalnom smislu, neformalna struktura krije prave mehanizme funkcionisanja partije², njene stvarne odnose, ali je i više skrivena i teža za istraživanje i analizu.

Mihels je još početkom dvadesetog veka, primetio da se učešće u partijskim poslovima oblikuje stepnjevitom. Najširu osnovu čine birači, zatim je partijsko članstvo, iza njih dolaze posetioци glavnih skupština, pa grupa funkcionera i na kraju članovi predsedništva. Svaka organizacija je hijerarhija a svaka hijerarhija podrazumeva odnos nadređenosti i podređenosti. Za F. Nojmana je svaka grupa, koja se nalazi u borbi za moć, hijerarhijski strukturirana. Što je grupa veća, to je hijerarhija rigoroznija, odnosno, "rastuće hijerarhiziranje vodi koncentraciji moći na vrhu"³. Drugim rečima, svaka vlast ima piramidalnu strukturu od široke osnove na dnu do špica na vrhu. Na vrhu partijake piramide nalazi se partijski lider. Ovu ideju piramide (*piramide politica*) zapažamo i kod

¹ Panebianco Angelo, *Political Parties: Organization and Power*, str. 10.

² Vladimir Goati: "Ali formalna struktura nije jednaka faktičkoj; formalna struktura (organizacija) označava statutarno postavljene mehanizam i odnose u partiji, a neformalna stvarni mehanizam delovanja organizacije. Formalna struktura vlasti označava sistem odnosa (prava, dužnosti, ovlašćenja) između viših i nižih partijskih organa, a neformalna struktura moći govori o stvarnom odnosu između partijskih nivoa. distribucija moći u partijama po pravilu odstupa od formalne strukture vlasti. U stvarnosti, uži, izvršno-politički organi (često sami njihovi delovi pa i pojedinci) presudno utiču na sadržaj partijskih odluka, dok se uloga formalno viših partijskih foruma svodi na ratifikaciju", *Savremene političke partije*, str. 24.

³ Franc Nojman, *Demokratska i autoritarna država*, str. 76.

Moske po kojem su na dnu mase - narod, zatim srednji slojevi i na vrhu upravljačka klasa⁴.

Bilo da se radi o formalnoj i neformalnoj unutarpartijskoj strukturi, organizacija obuhvata unutrašnje mehanizme delovanja, način organizovanja i donošenja odluka. Organizacija je istovremeno izvor i sredstvo redistribucije moći. U pogledu načina organizovanja partije mogu biti od strogo centralizovanih do decentralizovanih. Po pitanju svoje anatomije, mogu biti međusobno slične i one partije koje su ideološki različite. Dobar primer za to su komunističke i fašističke partije o čemu verno svedoči Hana Arent u svojoj studiji "*Izvori totalitarizma*". Eks-komunističke partije čvršće organizovane od novoformiranih. Osnovni organizacioni princip ovih partija je "demokratski centralizam", kao "usklađivanje podsticaja odozdo s upravljanjem odozgo" (Gramši). Osnovni princip organizovanja političkih partija jeste teritorijalni princip.

Organizaciona struktura partija umnogome zavisi od načina koordiniranja centrale sa lokalnim odborima, od relacije članstvo-rukovodstvo partije, od načina odlučivanja i oblikovanja politike partije, da li lokalni odbori imaju određeni stepen autonomije ili im centrala nameće rešenja. Sa razvojem partije, kao da je sve veća tendencija ka centralizaciji. Organizacija političkih partija uglavnom ima centralizovanu, hijerarhijsku i piramidalnu strukturu, pri čemu niži partijski organi postaju transmisije ili ispostave viših organa (rukovodstava). Slobodan Jovanović je pisao da snaga partija leži u njihovoj organizaciji, koje su mašine za osvajanje vlasti⁵. U ma kom obliku se ispoljilo vezivanje građana za određenu političku partiju, to se jasno odražava na njenu moć i ugled. U demokratiji je sve u rukama birača, a organizacija birača je politička partija.

⁴ Prema: Trivo Inđić, *Uspion masa*, str. 38.

⁵ Slobodan Jovanović: "..., glavna snaga savremenih stranaka leži u njihovoj organizaciji. Jedna dobro organizovana stranka može uspevati i s ljudima osrednje sposobnosti. Iz tog razloga, savremene stranke odbacuju ljude od lične vrednosti skoro neposredno; one dejstvuju s vrlo malim potroškom lične inteligencije, dejstvuju kao mašine. Kao god što je u današnjem ratovanju organizacija velikih vojnih masa postala važnija od ličnog junaštva, tako je i u današnjoj političkoj borbi stranačka organizacija postala važnija od lične inteligencije.

Ukoliko stranačka organizacija postaje važnija od svega drugoga, utoliko je sve veća opasnost da stranke ostanu bez uverenja u načela. Uverenja u načela ne može dati nikakva organizacija; ona su plod lične svesti i savesti. U nedostatku uverenja i načela, stranka teži uspehu radi uspeha; ona gleda da pošto-poto dođe do vlasti i da je što duže zadrži u svojim rukama. Stranka postaje društvo za eksploataciju vlasti, i, kao sve druge koje su rukovođene egoističkim pobudama, širi oko sebe korupciju.", *O državi, Osnovi jedne pravne teorije*, Beograd, 1992, str. 370.

Članstvo predstavlja značajan pokazatelj moći i uticaja partije. Osim članova, treba razlikovati birače i simpatizere, čije su veze sa partijom labavije. Gotovo sve partije ističu da je članstvo u njihovim partijama nespojivo sa istovremenim članstvom u drugim partijama.

Koliko god članstvo bilo aktivno, ipak se nalazi na margini unutarpartijske dinamike i zbivanja, a presudan uticaj na značajne odluke i distribuciju moći unutar partije ima uski krug rukovodilaca na vrhu partijske piramide, a pre svega sam lider.

Političke partije se više prepoznaju po svojoj unutrašnjoj strukturi (anatomiji i fiziologiji) nego po svom programu, ali najviše po svom lideru. Za obične građane, nejasni i slični programi političkih partija, prosto ih teraju da partije prepoznaju po liderima. Postoji više primera empirijskih istraživanja koja potvrđuju da "na opredeljivanje građana dominantnu ulogu ima `imidž` lidera"⁶.

Statutarna ovlašćenja lidera partija u Srbiji

Partijski vođa (prvi čovek), u partijama Srbije nosi naziv - predsednik. Položaj predsednika partije, bar formalno, regulisan je njenim statutom. Predsednici reprezentuju partiju i sazivaju i predsedavaju sednicama, najčešće, izvršnog i glavnog odbora. Statuti pojedinih partija predviđaju i neka specifična ovlašćenja predsednika. U daljem radu ukazaćemo na evolutivni put statutarnih ovlašćenja predsednika partija u Srbiji.

Ovlašćenja predsednika Srpskog pokreta obnove (SPO) su se vremenom značajno povećavala u odnosu na početak devedesetih kada su uglavnom bila protokolarna. Statutom SPO-a iz 1993. predsednik imenuje i razrešava članove predsedništva SPO i utvrđuje broj članova Predsedništva, a obzirom da su oni po funkciji članovi Glavnog odbora (najvišeg organa između dva Sabora), to znači da predsednik ima velike mogućnosti uticaja na rad ovog organa. Statut SPO-a iz 1998. dozvoljava predsedniku da imenuje i razrešava članove predsedništva (član 17), kao i da utvrđuje broj članova predsedništva (član 18). Kako su članovi predsedništva po funkciji članovi glavnog odbora, na ovaj način je predsedniku SPO-a prepušteno da utiče na sastav najvišeg organa između dva Sabora ove partije. Ovo ovlašćenje je statutom iz 2001. ukinuto, ali je ostalo vođenje politike stranke i predlaganje članova glavnih organa i kandidata za poslanike, kao i određivanje predstavnika na međunarodnim skupovima, imenovanje portparola i svojih savetnika (član 20).

⁶ Srećko Mihajlović, "Gledišta" 1992, str. 47. istraživanje sprovedeno krajem 1990; U istraživanju sprovedenom tri godine kasnije u Srbiji (bez Kosova i Metohije) veliki procenat pristalica partija (34%) kao razlog svog vezivanja za partiju navodi poverenje u ličnost vođe i to sledećim redosledom: pristalice SPS (43%), SRS (39%), SPO (16%), DS (11%) i DSS (7%), Zagorka Golubović, Bora Kuzmanović i Mirjana Vasović, 1995, "*Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*", Beograd: Institut za društvenu teoriju i "Filip Višnjić"

Statut iz 2005. godine daje slična ovlašćenja, uz nadležnosti da predlaže kandidate za predsednika Izvršnog odbora, Generalnog sekretara i članove predsedništva i kandidate za poslanike, imenuje svoje savetnike i predlaže kandidata za direktora stranke (član 20).

Statut Demokratske stranke (DS) je takođe evoluirao u korist predsednika. Od prava predsednika na sazivanje i rukovođenje sednicama Glavnog odbora (1990) do Statuta iz 1997. prema kojem "vodi politiku stranke", "usklađuje i nadzire funkcionisanje Stranke", "predlaže liste kandidata za poslanike", "predlaže kandidata za potpredsednika stranke" i "imenuje portparola i direktora Stranke"⁷. Statu DS (2001) poverava predsedniku da vodi politiku stranke, predlaže liste kandidata za poslanike i imenuje portparola i svoje savetnike (član 25). Prema Statutu usvojenom na 12. Skupštini 2006. predsednik predstavlja, zastupa i rukovodi strankom, utvrđuje i iznosi političke stavove stranke, imenuje Rukovodioca Centra resornih odbora, portparola, predlaže kandidate za zamenika predsednika stranke, potpredsednike, članove predsedništvasekretara stranke, poslovnog direktora, sekretara predsedništva i članove Političkog saveta, kao i kandidate za poslanike. (član 39.).

Statut Demokratske stranke Srbije (DSS) iz 1992. svodio je položaj predsednika na zastupanje stranke u zemlji i inostranstvu i sazivanje i predsedavanje sednicama Glavnog odbora. Statutom DSS usvojenim 1998. predsednik, osim navedenih nadležnosti predlaže kandidate za predsednika Izvršnog odbora, izbornu listu sa konačnim redosledom kandidata, i u izuzetnim slučajevima predlaže Glavnom odboru kandidate za potpredsednike stranke. Prema Statutu DSS usvojenom 24. juna 2000. predsednik "rukovodi stranačkom organizacijom, usklađuje i nadzire funkcionisanje", "pokreće pred Glavnim odborom postupak za opoziv Izvršnog odbora", "predlaže donošenje odluke o eventualnim koalicijama", "predlaže izborni program Stranke", "usklađuje rad poslaničkih klubova Stranke". Dakle, i Statutom DSS vremenom su povećana ovlašćenja i nadležnosti predsednika ove partije. Statut DSS iz 1998. godine, poverava predsedniku da usklađivanbje rada i nadziranje funkcionisanja stranke, predlaganje kandidata za potpredsednika stranke, kao i predlaganje liste za parlamentarne izbore sa konačnim redosledom kandidata, da imenuje portparola stranke. Statut je izmenjen i dopunjen na Skupštini stranke 2001., pri čemu je predsednik dobio i ovlašćenje da pred Glavnim odborom pokreće postupak za opoziv članova Predsedništva, Saveta i Izvršnog odbora, a imenovanje portparola je prepušteno Izvršnom odboru (član 36).

Statut G17 plus svodi poziciju predsednika stranke na protokolarno-reprezentativnu funkcije. Predsednik predstavlja i zastupa stranku. G17 plus je prerastao u stranku 16. decembra 2002. godine. Verovatno je jedan od razloga slabijih ovlašćenja predsednika G17 plus, činjenica da je ova stranka do podnošenja ostavke Miroljuba Labusa na mesto predsednika stranke (maj 2006) imala „bikefalnu egzekutivu“ Labus Dinkić. Nakon izbora Dinkića za predsednika ove stranke, realno je očekivati pojačavanje ovlašćenja predsednika.

⁷ Ovaj Statut je dopunjen na vanrednoj Skupštini DS 18. jula 1998. godine

Predsednik Srpske radikalne stranke (SRS) "vodi politiku stranke i daje zvanično tumačenje politike i Programa stranke", "predlaže Upravi imenovanje i razrešenje članova Predsedničkog kolegijuma", predlaže Upravi imenovanje i razrešenje četiri potpredsednika Uprave i Generalnog sekretara, imenuje i razrešava šefa Kabineta Predsednika stranke i službenike Kabineta. Predsednik SRS-a je u svojim rukama akumulirao sva ovlašćenja. Slična rešenja su i u statutu iz 2000. godine.

Predsednik Socijalističke partije Srbije (SPS) ima manja statutarna ovlašćenja od predsednika pomenutih partija. Predsednik SPS po prvom Statutu od 1990. godine "koordinira rad partije", "saziva Glavni odbor, a po potrebi i Izvršni odbor". Statutom iz 1992 dodato je da predsednik "koordinira odnose Glavnog odbora i Izvršnog odbora sa Vladom i Poslaničkim klubom socijalista u Narodnoj Skupštini Srbije i Saveznoj Skupštini, kao i s predsednikom Republike Srbije, predsednikom Savezne Republike Jugoslavije i drugim državnim funkcionerima ukoliko su birani iz SPS". Statutom SPS-a iz 2003, predsednik koordinira rad i predstavlja stranku, ne može da postavlja funkcionere, ni da predlaže funkcionere svoje stranke. Predsednik nije istovremeno i predsednik Glavnog odbora (kao u Statutu iz 2000.), jer je tadašnji predsednik ove partije bio u Hagu. Najnoviji statut SPS

Lideri partija u Srbiji, dakle, imaju velika ovlašćenja, što se može zaključiti uvidom u evoluciju statuta političkih partija od početka do kraja 90-tih. Gotovo sve partije su povećavale ovlašćenja liderima; mogućnost lidera da imenuje do trećine glavnog odbora, uticaj na izbor poslanika itd. Lideri vrše najveći deo komunikacije sa javnošću ("ličnost je medijski atraktivnija i zanimljivija"), vode kadrovsku politiku, tumače program i statut partije, vrše redistribuciju moći, vrše pregovore sa koalicionim partnerima i najčešće drže kanale finansiranja partije u svojim rukama. Osim toga, naše partije pokazuju oligarhijske tendencije; lideri su osnovali partije, transformisali, otcepili i okupili oko sebe krug istomišljenika.

Dugo zadržavanje lidera na svojim pozicijama

Predsednici partija se dugo zadržavaju na svojim čelnim pozicijama. Registrovanje partija imalo je oblike registrovanja svojih privatnih firmi (100 prikupljenih potpisa) i okruživanje poverljivim ljudima. Uz to i suzbijanje konkurencije i protivkandidata u stranci, opstajanje na vlasti uprkos brojnim porazima na izborima, apsolutna moć u donošenju odluka i u interpretaciji partijskog programa, kontrola izbornih lista i izabranih poslanika. Lideri SRS (čak i u Haškom pritvoru), SPS (do kraja života), SPO i DSS su predsednici svojih partija od osnivačkih skuština, odnosno

osnivačkog kongresa. Lideri SSJ i DS su ubijeni, lider SPS umro u Haškom pritvoru, na lidera SPO je pokušao atentat, lider SRS se nalaze u Haškom pritvoru.

Predsednici vodećih partija su do sada preživeli od pet do sedam izbornih skupština. Vodeći ljudi u partijama zadržavali su svoje pozicije i posle neuspeha na izborima. Malo koji lider je čak i ponudio povlačenje ili eventualno glasanje o poverenju zbog loših izbornih rezultata. Lideri opstaju na čelnim pozicijama, bez obzira na izborni neuspeh. Ipak, postoji nekoliko primera koji pokazuju da je u pojedinim partijama došlo do "redovne" promene rukovodstva.

U Demokratskoj stranci (DS) 1993. godine Zoran Đinđić je vezao svoju kandidaturu za predsednika stranke, zadobijanjem najmanje 20 poslaničkih mandata na parlamentarnim izborima za Skupštinu Srbije. On je, pri tom, bio šef izbornog štaba i vodio je kampanju poznatu po sloganu "Pošteno". Obzirom da je na tim izborima DS osvojila 29 mandata, Zoran Đinđić je izabran za predsednika stranke umesto dotadašnjeg predsednika Dragoljuba Mićunovića. U Demokratskoj stranci su četiri puta održani kompetitivni izbori za predsednika (1990, 1994, 2000, 2004). Poraženi kandidati u unutarpartijskim borbama uglavnom napuštaju partijau. Kako podseća Goati, „od četiri poražena kandidata trojica (Čavoški, Mićunović, Vuksanović) su napustila DS (1990, 1994, 2000) i obrazovala, zajedno sa istomišljenicima, nove organizacije“⁸. Od 1990. Boris Tadić je treći izabrani predsednik DS-a.

U Građanskom savezu Srbije je došlo do promene rukovodstva, kada je umesto Vesne Pešić, za predsednika izabran Goran Svilanović, a nakon njega i Nataša Mičić.

Samostalnost u odlučivanju partijskih lidera ("personalizacija politike") dobro ilustruju dva primera SPS i SPO u određivanju i promeni partijske politike prema nacionalnom pitanju. Posle prvih višestranačkih izbora 1990. SPS je napustila svoju "kompromisnu" orijentaciju u pogledu rešavanja jugoslovenske krize i preuzela nacionalističke parole od SPO, dok se SPO okrenuo ka kompromisnoj opciji. Na parlamentarnim izborima 1992, SPS je izašao sa prethodnom platformom SPO-a a ova partija sa prethodnom platformom SPS-a. Drugi veliki zaokret dogodio se sredinom 1993. kada je, u tom trenutku vladajuća, SPS ublažila svoj ekstremni stav prema ratu u

⁸ Vladimir Goati, *Partijske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju*, str. 116

Bosni i Hercegovini, prihvatanjem Vens-Ovenovog plana (maj 1993) o načinu rešavanja ratnog sukoba u toj republici. Na parlamentarne izbore u decembru 1993, izašla je sa kompromisnom platformom, koja se znatno razlikovala od one iz 1992. godine. Ovi radikalni programsko-politički zaokreti, pre svega po nacionalnom pitanju, nisu se bitno odrazili na rezultate izbora ovih partija. Navedeni primeri potvrđuju da programski stavovi nisu presudno uticali na opredeljivanje birača i rezultate izbora, već su drugi faktori bili odlučujući. Osim toga, izvršeni su arbitrarni postupci vođa u određivanju smera partijske politike. Programska načela su se menjala a vođe i njihova okruženja su ostajale na vlasti.

Usled različitih političkih stavova, shvatanja, težnji i aspiracija, političke partije su često izložene raznim unutarpartijskim sukobima. Unutarpartijski sukobi se dugo, dokle god je to moguće, drže u tajnosti. Partija opstaje celovita i jedinstvena, sve dotle, dok sadrži unutrašnje kapacitete da izbalansira različite nijanse mišljenja i kanališe ih u jedinstven partijski tok. Grupe, unutar partije, koje imaju izraženiju razliku mišljenja okupljaju se najpre kao frakcije. Radikalizovani unutarpartijski sukobi rezultiraju cepanjem stranaka i(li) formiranjem novih⁹.

Unutar partija mogu postojati manje ili više organizovane i/ili institucionalizovane grupe koje drugačije misle. One se obično nazivaju frakcije i ponekad deluju kao "partije u partiji"¹⁰. Frakcije su trajne grupe unutar partije, koje bez obzira da li su legalizovane ili ne (ili čak zabranjene), u međusobnim borbama teže da upravljaju partijom. Zahtevi za čvršćom organizacijom suzbijaju mogućnost postojanja frakcija. Nepostojanje frakcija redukuje šanse za drugačije mišljenje i alternativu unutar partije. Kada su legalizovane i izdiferencirane, one mogu, sa jedne strane predstavljati neku vrstu unutrašnje "kontrole i ravnoteže", koja ne dozvoljava centralnim organima da uzurpiraju i monopolišu partijski život. Sa druge strane, mogu voditi razbijanju suštinskog jedinstva partije. Frakcije nude šire mogućnosti članstvu da se aktivno uključi u život partije. Pri tom je važno da se ne smanji ili oteža efikasnost delovanja partije.

U pogledu donošenja odluka u partijskim kolegijalnim organima, statuti

⁹ O tome više u: Orlović Slaviša, (2006), *Nedemokratičnost partija i demokratizacija društva*, str. 107

¹⁰ Italijanski pisci govore o strujama (*correnti*), nemački o tendencijama (*Richtung ili Flugel*), američki o frakcijama (*Faction*)

relevantnih partija, naglašavaju da se odluke donose (prostim ili kvalifikovanom) većinom glasova. Manjina je dužna da sprovodi odluke većine, ali je u nekim strankama ostavljena mogućnost da se bori za svoje stavove i da ih iznosi u okviru organa stranke (čl. 11. Statuta DS od 1994), ili u javnosti (čl. Statuta DSS od 1993. godine). Statut DSS (1993) dopušta je čak manjini da odlukom Skupštine institucionalizuje svoje delovanje (čl. 7), što, ustvari, znači priznavanje frakcija u partiji. Kasnije su ove odredbe u Statutu DSS ukinute. Nasuprot tome, Statut SPS (1992) izričito zabranjuje organizovanje manjine u frakcije (čl. 6). U cilju zaštite manjine, Statut DS sadržao je odredbe po kojima grupa od "10 posto ukupnog sastava svakog organa u Straci ima pravo na interpelaciju", a "grupa od 40 posto na zahtev višem organu za reviziju odluke" (čl. 11). U Statutu iz 2006. „članovi stranke koji se ne slažu sa odlukom većine, imaju pravo da svoje mišljenje i dalje zastupaju i brane u okviru organa Stranke“, odnosno, „grupa od 1/3 članova svakog organa ima pravo datraži reviziju odluke od strane višeg organa Stranke“ (čl. 20).

Unutrašnje borbe za vodstvo stranke

Unutar političkih partija odvijaju se jače ili slabije, tiše ili glasnije, borbe među članovima i rukovodiocima, u težnji za sticanjem pozicija moći i uticaja. U tim nastojanjima može doći do unutarpartijskih neslaganja i sukoba. Razlozi mogu biti različiti: od borbe za prestižna mesta (u partiji i/ili državi), bitke za "ograničene resurse", neslaganja u programskim stavovima partije, konkurencije i kompetitivnosti u unutarpartijskim izborima do ličnih sujeta rukovodilaca. Koji god da je razlog internih sukoba, oko pojedinaca ili grupa u partiji, formira se gravitaciono polje istomišljenika i sledbenika, odnosno podržavalaca. Demokratičnost partija ogleda se, između ostalog, u postojanju mehanizama, procedura i tolerancije da izbalansira i harmonizuje unutrašnje nesporazume. Lider partije značajno utiče na unutrašnje sukobe snagom svog autoriteta i svojih ovlašćenja, zavisno od njegove uloge u konkretnim nesporazumima.

Ako partija nema unutrašnjih kapaciteta da prevaziđe unutrašnje podele, konflikt poprima ili/ili karakter. U tom slučaju ishod je obično takav da poražena struja nema više šta da traži u partiji. Ona ne mora biti i formalno isključena iz partije, ali je bar neko vreme marginalizovana. Pobjednička grupa iz sukoba izlazi ojačana i koristi priliku da centralizuje i disciplinuje partiju, čak i da izvrši obračun sa "neistomišljenicima". Poraženi deo se obično otcepljuje, pri čemu novo oligarhijsko jezgro koristi svoje

uporište u ptistalicama da formira novu partiju. I jedni i drugi se ponašaju u stilu izreke "gvožđe se kuje dok je vruće". Unutar partije nemaju svi istu poziciju. Članovi i rukovodioci nalaze se na različitim hijerarhijskim pozicijama. Kako god se sukobi tumačili, oni su obično težnja za vodećim pozicijama u partiji. Uglavnom su inicijatori ili uzroci sukoba, oni koji su iz određenih razloga nezadovoljni svojim statusom u partiji. Partija je po svojoj unutrašnjoj prirodi obično netolerantna prema ljudima koji drugačije misle i odstupaju od partijskih stavova. Prema takvima se preduzimaju oštre mere, proglašavaju se izdajnicima, neprijateljima i jereticima.

U internim obračunima sa unutarpartijskim neistomišljenicima, lideri uglavnom uspeavaju da nametnu svoju volju i izađu kao pobednici¹¹.

Srpski pokret obnove (SPO). SPO je osnovan 14. marta 1990. godine (pre toga Srpska narodna obnova - SNO, 6. januara 1990), udruživanjem krila Srpske narodne obnove i Šešeljevog "Srpskog otadžbinskog pokreta". Samo nekoliko meseci kasnije (18. juna 1990) dolazi do razlaza sa V. Šešeljem koji napušta SPO. Do novog većeg sukoba u SPO-u, dolazi u maju 1994. između rukovodstva stranke i 11 poslanika ("parlamentarnog krila") u saveznoj Skupštini¹². Ova grupa je nezadovoljna odstupanjem SPO-a od nacionalnog programa, predvođena Slobodanom Rakitićem u januaru 1995. osnivaju Sabornu narodnu stranku (SNS) sa nacionalnim usmerenjem. Sredinom 1995, SPO napuštaju i V. Gajić, generalni sekretar stranke i dva potpredsednika M. Marković i D. Miličić, koji prelaze u Demokratsku stranku, i to D. Miličić na mesto predsednika odbora DS za finansije, M. Marković, na mesto sekretara GODS i V. Gajić, na mesto predsednika IODS za Beograd. Međutim, oni su se u DS zadržali godinu i po dana. Zbog ulaska u koaliciju "Zajedno" sa SPO, oni napuštaju Demokratsku stranku. Uz S. Rakitića i M. Markova, SPO su napustila svih pet potpredsednika izabranih na Saboru 1993. godine.

U vreme sukoba V. Draškovića sa Z. Đinđićem, sredinom aprila 1997, potpredsednik SPO-a Ilija Radulović, iznosi niz optužbi na račun V. Draškovića, zatim podnosi ostavku, nazivajući SPO "vojno-logorskom strankom", sednicu Glavnog odbora "sednicom Centralnog komiteta"¹³.

¹¹ Vladimir Goati: "Izuzetnu 'lakoću' obračuna sa pripadnicima 'elitnog partijskog kruga' možda je najubedljivije demonstrirao predsednik SPS, Slobodan Milošević, kada je na njegov predlog Glavni odbor SPS smenio 28. oktobra 1995. sa funkcija šest istaknutih partijskih rukovodilaca između njih i dva potpredsednika partije (Borislav Jović i Mihajlo Marković). Protiv tog iznenada podnesenog predloga predsednika SPS nije se izjasnio ni jedan član Glavnog odbora, niti je o tome uopšte vođena diskusija, a sednica odbora trajala je ukupno 15 minuta!", *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, str 148.

¹² Među potpisnicima Pisma saveznih poslanika SPO (10. januara 1994), bili su Slobodan Rakitić, Mladen Markov, i dr. Jedan od potpisnika, advokat i savezni poslanik, Strahinja Kastratović, razloge sukoba svodi na dva osnovna: 1. Iznevereni su programski stavovi vezani za srpsko nacionalno pitanje ". Do kritičke tačke je ugrožen demokratski život stranke, Baza podataka "Polihistor"

¹³ "DT" 21.04.1997, "Demokratija"22.04.1997, Baza podataka "Polihistor"

Na trećem Saboru SPO-a, zapažaju se naglašeni elementi "organicističko-mitskog" shvatanja SPO-a, kao kolektiviteta, sa posebnom ulogom vođe. Potpredsednik stranke, M. Komnenić, obrazlaže izbor V. Draškovića za predsednika sledećim rečima: "U svakom članu SPO ima čestica Vuka jer je od svakog člana SPO poprimio česticu, i zato, birajući Vuka za predsednika, svako bira i delić sebe"¹⁴, a Vuk Drašković se obraća delegatima Sabora rečima: "Od danas više nema ličnih mišljenja, već samo stavova SPO"¹⁵.

Na sednici GOSPO (11.10.1997) smenjeno je pet članova Glavnog odbora, a nešto kasnije, Velja Ilić biva smenjen sa funkcije člana Predsedništva, a zatim i isključen iz stranke (02.11.1997)

Sredinom 1997. u vreme raspada koalicije "Zajedno", SPO se ponovo vraća nacionalnom kursu. To je rezultiralo napuštanjem SPO-a od strane građanski opredeljenog dela rukovodstva, ali i pristalica formiranja jedinstvenog fronta protiv SPS. Tada jedna grupa obrazuje "SPO-Zajedno" (Velimir Ilić, Jovan Marjanović). Krajem 1998. Velimir Ilić sa grupom koja je napustila SPO, osniva Novu Srbiju (NS).

Predsednik Gradskog odbora Novog Sada V. Vukčević je smenjen (05.08.1997), tri meseca nakon postavljenja, a za novog predsednika je izabran S. Vrbaški.

U toku 2000. jedan deo rukovodstva SPO je nezadovoljan ulogom koju ova stranka ima u procesu objedinjavanja i ujedinjavanja opozicije. Posle dužeg neslaganja, koja su kulminirala u septembru i oktobru 2000., Borivoje Borović je najpre isključen iz predsedništva, nakon čega je izjavio da je napustio stranku, optuživši V. Draškovića da je "izmanipulisao članove Glavnog odbora", da je SPO "najveća diktatorska stranka Srbije" i da on "u tome ne želi da učestvuje"¹⁶. Potom, odlukom V. Draškovića on biva isključen iz stranke.

Stranku je napustio i bivši član Glavnog odbora, književnik Aleksandar Baljak, zbog, kako je saopštio "nedoslednosti, nedemokratičnosti i bahatosti"¹⁷, njenog predsednika.

Neulazak SPO-a u Demokratsku opoziciju Srbije (DOS) i nastupanje sa svojim predsedničkim kandidatom, rezultiralo je napuštanjem stranke od strane Borivoja Borovića, člana Predsedništva i Milana Mikovića, šefa poslaničke grupe SPO-a u Skupštini Srbije. Oni osnivaju Narodnu stranku-Pravda (NSP). Pomenute okolnosti, ulazak SPO u saveznu Vladu sa SPS-om, vlast u Beogradu uz prećutnu saglasnost SPS-a i neulazak u koaliciju DOS, uticali su na drastično smanjenje glasova koje je SPO dobio i to sa 793.244 1997. godine, na 141.401, 2000. godine.

Nakon parlamentarnih izbora 2003. do nesporazuma u SPO-u je došlo oko ulaska u manjinsku vladu. Glavni odbor SPO-a, na sednici održanoj u februaru 2004. odlučio je suprotno predsedniku stranke da se uđe u ovu vladu. Nakon izvesnog vremena, devet poslanika je napustilo SPO i sa još devet poslanika Nove Srbije, postali članovi poslaničkog kluba 9+9. Kasnije su ovi poslanici predvođeni dotadašnjim

¹⁴ "DT" 29.06.1997, Baza podataka "Polihistor"

¹⁵ Direktna prenos, NTV "Studio B", 28.06.1997, Baza podataka "Polihistor"

¹⁶ "Beta", 25.10.2000, Baza podataka "Polihistor"

¹⁷ "Beta", 25.10.2000, Baza podataka "Polihistor"

potpredsednicima stranke Veroljubom Stevanovićem (gradonačelnikom Kragujevca) i Vojislavom Mihajlovićem, i Bogoljubom Pejčićem osnovali Srpski demokratski pokret obnove (SDPO).

Demokratska stranka (DS). DS je osnovala grupa intelektualaca 11. decembra 1989 (6. januara 1990) kada je osnivački odbor predstavio programske ciljeve. Osnivačka skupština održana je 3. februara (u Domu omladine) kada je za predsednika izabran Dragoljub Mićunović a za predsednika Izvršnog odbora Kosta Čavoški. Između njih dvojice, kasnije dolazi do borbe za predsedničko mesto u partiji, pri čemu, predsednik ostaje D. Mićunović. Ovu stranku od osnivanja prate unutrašnje podele. Već 1990. zbog neslaganja sa nedovoljno naglašenim nacionalnom komponentom programa, stranku napuštaju Kosta Čavoški, Nikola Milošević, B. Pekić, A. Petrović, M. Božić i formiraju Srpsku liberalnu stranku (SLS). Do podela dolazi ponovo sredinom 1992. povodom odbijanja DS da kolektivno pristupi DEPOS-u. Deo DS na čelu sa Vojislavom Koštunicom ("DS za DEPOS") pristupa DEPOS-u i osnivaju Demokratsku stranku Srbije (DSS). I ovoga puta razlog sukoba bio je nedovoljno odlučan stav prema nacionalnom pitanju, ali i različit pristup oko sredstava političke borbe¹⁸. Do novog sukoba, sada između Z. Đinđića i D. Mićunovića, dolazi pred izbore 1993. godine. Đinđić svoju kandidaturu za predsednika stranke vezuje za uspeh na izborima, obećavši najmanje 20 mandata u Skupštini Srbije. Obzirom da je kampanja koje je on vodio (poznata po sloganu "Pošteno") rezultirala sa 29 osvojenih mandata, on je 1994. izabran za predsednika DS. D. Mićunović Skupštini DS podnosi ostavku, i najpre osniva nevladinu organizaciju Demokratski centar (DC), koji se od 1996 transformisao u političku partiju¹⁹.

DS je 1990. godine osvojila 374.887 glasova (7,40 odsto), posle odvajanja SLS 1991 i DSS, sredinom 1992, na izborima, koji su održani takođe za skupštinu Srbije, (30.12.1992), broj glasova je gotovo prepolovljen na 196.347 (4,20 odsto). Na izborima 1993, iako je najavljen sukob na relaciji Đinđić-Mićunović, oni su na izbore izašli jedinstveno, uz dobro vođenu kampanju od strane Đinđića, zabeležen je značajan porast glasova na 496.044 (11,60odsto).

Posle izborne Skupštine DS održane 27. marta 2000. godine, na kojoj je Zoran Đinđić pobedio protivkandidata Slobodana Vuksanovića (605 ili 54,6% prema 485 ili 43,7% glasova, uz 18 (1,7%) nevažećih glasova), dolazi do novog raskola između njih i "njihovih ljudi". Krajnji epilog je prelazak S. Vuksanovića u Pokret za demokratsku Srbiju (PDS) na mesto potpredsednika stranke. Njemu je oduzeto odborničko mesto u Skupštini grada koje je dobio ispred DS u okviru DOS-a. Kasnije izlazi iz PDS-a i formira Narodnu demokratsku stranku (NDS).

¹⁸ Z. Slavujević, *Izborne borbe u Jugoslaviji 1990-1992*, str. 109.

¹⁹ Postoji tumačenje po kojem je uzrok tog sukoba bilo Đinđićevo dovođenje u stranku grupe direktora (direktor "C-marketa, Slobodan Radulović i vlasnik "Trikotaže Đukić", Radoje Đukić), i postepeno potiskivanje starog rukovodstva, kao i pokušaja da se stranka definiše kao "partijsko preduzeće". Ova dva direktora kasnije ulaze u Vladu (iako je Radulović izabran na listi DS), jedan kao potpredsednik (Radulović) i jedan kao ministar (Đukić). Radulović prelazi u Novu demokratiju gde postaje potpredsednik partije. Prema: Milan Milošević, *Politički vodič kroz Srbiju*, Medija centar, 2000, str. 164.

Nakon ubistva Zorana Đinđića (12. marta 2003.), na mesto predsednika dolazi Zoran Živković, dotadašnji zamenik predsednika. Na Skupštini stranke 2004. on je izgubio u trci za predsednika od Borisa Tadića.

Čedomir Jovanović je nakon poraza za potpredsednika stranke na Skupštini održanoj 2004. najpre osnovao Liberalno-demokratsku frakciju, a zatim 5. novembra 2005. i Liberalno-demokratsku partiju (LDP), koja je prema istraživanjima javnog mnjenja na granici da pređe izborni cenzus na sledećim izborima.

Demokratska stranka Srbije (DSS). DSS je osnovana 26. jula 1992. godine u Beogradu, istupanjem dela Demokratske stranke za DEPOS na čelu sa Vojislavom Koštunicom. Do ozbiljnih sukoba u DSS-u dolazi krajem 1996. i početkom 1997. godine oko ulaska u koaliciju "Zajedno". Ova stranka je bila član ove koalicije na saveznom nivou ali ne i na lokalnim izborima, održanim 3. i 17. novembra 1996. godine. Stav Glavnog odbora bio je da DSS podržava savez čitave opozicije (računali su na ulazak i SRS u koaliciju). Deo rukovodstva DSS je javno izražavao neslaganje i nezadovoljstvo zbog nepristupanja ove stranke koaliciji "Zajedno". Iz tih razloga su iz DSS isključena dva člana Izvršnog odbora i jedan član Glavnog odbora (januara 1997) a 15 februara su isključena još tri člana Izvršnog odbora (P. Stojanović, D. Drinjaković i G. Jovanović) i potpredsednik stranke Vladan Batić, zbog "neispunjavanja i kršenja" obaveza iz Statuta stranke. DSS je saopštio da V. Batić tri meseca nije dolazio na sednice Izvršnog i Glavnog odbora, a da je u međuvremenu obilazio odbore DSS po unutrašnjosti i propagirao politiku koju su odbacili organi DSS²⁰. V. Batić osniva Demohrišćansku stranku Srbije (DHSS)²¹. Krajem maja 1998, potpredsednik DSS i potpredsednik Izvršnog odbora DSS, braća Mirko i Draško Petrović, nezadovoljni politikom rukovodstva, ističu da neće ostati u rukovodstvu stranke, čija se aktivnost svodi na pisanje komentara i kritikovanje drugih opozicionih stranaka. Krajem 2000., Mirko Petrović prelazi u Demohrišćansku stranku Srbije, gde će biti izabran za predsednika Izvršnog odbora.

Nakon dobriog izbornog rezultata na izborima za gradonačelnika Beograda u septembru 2004., Zoran Drakulić, uspešan biznismen i dugogodišnji član i finansijer DSS-a je kooptiran u Glavni odbor. Osvojivši 15% glasova on je zaustavio pad rejtinga ove stranke, nakon ubedljivog poraza Dragana Maršićanina na predsedničkim izborima juna 2004 (13,3% glasova). Drakulić je ambiciozno krenuo posvetivši se unutarpartijskom radu, ali je i kritikovao, kako propuste u radu partije, tako i pojedine poteze republičke vlade u kojoj DSS čini okosnicu. Naročito je ukazivao na korupciju i ušao u konflikt sa ministrom finansija, Mladanom Dinkićem. Javno je saopštavao da ima ambicije da postane potpredsednik stranke i da mu je predsednik to obećao. Najavljivao je da bi sa te funkcije mogao lakše da reformiše stranku i prevaziđe slabosti i propuste u njenom radu. Epilog je bio sasvim drugačiji. Na pomenutoj Skupštini stranke, Drakulić nije ni predložen za potpredsednika, dakle, nije mu ni data šansa da oproba svoj

²⁰ Saopštenje DSS, 16.02-1997, Baza podataka "Polihistor"

²¹ Prema: Vladimir Goati, *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, str. 152.

rejting u partiji. Preventivno je zaustavljen da ne naruši pozicije predsednika i njegovog okruženja. Nezadovoljan ne održanim obećanjem, na toj Skupštini je izašao iz DSS-a.

Oligarhijski sukobi unutar opozicionih partija tokom devedesetih (struje, cepanje, deljenje) i među partijama (lične sujete, borba za liderstvo u opoziciji, netolerantnost, nespremnost za šire saveze), potrošili su mnogo vremena i energije koje je možda bila dovoljna za raniju promenu režima (mirnu smenu vlasti). Verovatno je tadašnji režim mnoge od ovih sukoba i podsticao. Sukobi unutar partija su nastavljeni i nakon političkih promena 2000. godine.

U G17 plus je nakon samo četiri godine postojanja stranke došlo do velikog nesporazuma između dvojice vodećih ljudi – predsednika Miroljuba Labusa i potpredsednika Mlađana Dinkića. Iako je postojala neka vrsta rivaliteta, spolja je delovalo kao da oni relativno skladno funkcionišu. U manjinskoj, koalicionoj Vladi Labus je bio potpredsednik zadužen za evropske integracije a Dinkić ministar finansija. Nakon zaustavljanja pregovora Srbije sa Evropskom unijom zbog neispunjavanja obaveza prema Haškom tribunalu (maj 2006), Labus je predložio da se članovi Vlade iz G17 plus povuku. Pre toga je, iako još uvek potpredsednik, odluku Vlade o uvođenju privremene uprave u opštini Novi Pazar nazvao „skandaloznom“. Zatim je komentarisao Dinkićeve ideje o plasiranju milijardu evra nacionalnog investicionog plana, naglasivši da je on sugerisao da se novac ulaže u trajnije infrastrukturne projekte. Ove razlike i „pukotine“ u odnosima odložene su za sednicu Glavnog odbora stranke koji je trebalo da se opredeli za Labusov predlog - da se izađe iz Vlade ili za Dinkićev predlog - da se ostavke oroče do 30. septembra i do tada da rok za nastavak pregovora o pridruživanju Evropskoj uniji. Ispostavilo se da je pre svega ovoga Dinkić polako preuzimao konce u stranci. Sa mesta predsednika Gradskog odbora smenjena je Branka Bošnjak, prema nekim interpretacijama „zbog njene prevelike bliskosti sa Labusom“, a na njeno mesto je došao Mlađan Dinkić lično. Labus je pokušao da predupredi pripremanje sednice Glavnog odbora suspendovanjem predsednice Izvršnog odbora Verice Kalanović, ali je već bilo kasno. Na glasanju o svom predlogu izgubio je sa 203 prema 44 uz devet nevažećih glasova. Nezadovoljan što je odbijen njegov predlog, na istoj sednici je podneo ostavku na mesto predsednika stranke. Stranku je napustio i predsednik Skupštine Srbije (u tom momentu), Predrag Marković uz obrazloženje da je „održao obećanje da će napustiti stranku, ako Labus više ne bude njegov predsednik“. U raspletu nakon ove sednice izvršena je „čistka“ i oduzeti su mandati u Skupštini „Labusovim ljudima“ Goranu Paunoviću, Kseniji Milivojević, Branki Bošnjak i Vesni Obradović. Dinkić je preuzeo vođenje stranke do Skupštine stranke, kada je i formalno postao prvi čovek.

Srpska radikalna stranka (SRS). SRS je osnovana 23. februara 1991. u Kragujevcu ujedinjenjem Srpskog četničkog pokreta i Narodne radikalne stranke. Do internih sukoba u SRS dolazilo je u više navrata. Već 1993 (06.11) iz SRS je isključen potpredsednik stranke Lj. Petrović, optužen za saradnju sa Službom državne bezbednosti. Početkom 1994., deo rukovodstva, nezadovoljan neuspehom na decembarskim izborima 1993., istupa iz SRS i formira Radikalnu stranku Srbije (RSS). Do rasepa između

SRS i SRS za Crnu Goru, dolazi 09.02.1994, kada grupa od tri poslanika savezne skupštine, odvaja SRS za Crnu Goru od SRS. Početkom 1994, savezni poslanik V. Vuletić, pristupa Demokratskoj stranci, jer ga je "ugušio Šešeljev despotizam"²². U oktobru iste godine 7 poslanika SRS u saveznoj Skupštini formiralo je poslanički klub "Nikola Pašić" i osnivaju Srpsku radikalnu stranku - Nikola Pašić (SRSNP)²³. Iz SRS se 1995. izdvojio njen ogranak iz Republike srpske krajine. U avgustu 1996. od članova koji su napustili SRS, osnovana je Ujedinjena radikalna stranka Srbije (URSS). U Skupštini Srbije SRS je ostala bez sedam poslanika, koji formiraju novu poslaničku grupu "1. decembar". Ovim poslanicima, zbog opstrukcije SPS u Administrativnom odboru, nisu oduzeti mandati sve do sredine 1997. Do novog sukoba u rukovodstvu SRS dolazi krajem marta 1997, kada na pritisak V. Šešelja, na sednici Predsedničkog kolegijuma i Centralne otadžbinske uprave SRS (28.03.1997), A. Višnjić, potpredsednik SRS i predsednik SRS - "V. Šešelj" u Crnoj Gori, podnosi ostavku.

Socijalistička partija Srbije (SPS). SPS je osnovana 17. juna 1990. u Beogradu na Kongresu ujedinjenja SKS i SSRNS. U SPS je s vremena na vreme, bilo dubljih raskola, međutim, oni nisu toliko, kao u drugim strankama, rezultirali osnivanjem novih partija. Do sukoba u SPS-u dolazilo je 22-24.07.1992. između Slobodana Miloševića i Borislava Jovića koji je u tom periodu bio predsednik SPS-a. Sukob je okončan na drugom kongrsu SPS-a (22-24.10.1992), izborom S. Miloševića za predsednika SPS i istovremenim "zamrzavanjem" njegove funkcije. Na drugom kongresu je umesto očekivanog sukoba između "tvrdog" i "umerenog" krila, došlo do konfrontacije između "starih" i "mladih". Sledeći sukob u ovoj partiji završava se smenom ("čistkom") na sednici Glavnog odbora (28. oktobra 1995.) šest istaknutih partijskih rukovodilaca, predstavnika "tvrdog nacionalnog" jezgra i "antijulovske" orijentacije, M. Marković, potpredsednik SPS, Borislav Jović, bivši predsednik SPS, M. Vučelić, šef poslaničke grupe SPS u Narodnoj Skupštini Srbije, S. Jovanović, predsednik G.O. SPS Beograda i direktor "Tanjuga"²⁴. U štampi je ovo nazvano "julska čistka u avgustu".

²² "Politika", 18.01.1994, Baza podataka "Polihistor"

²³ Primer koji upućuje da ima osnova za tvrđenje da je SPS uticao na rasepe nekih stranaka jeste izjava Jovana Glamočanina iz SRS, koji je pripadao poslaničkom delu SRS-Nikola Pašić a zatim postao i predsednik istoimene stranke. On tvrdi da su poslanici njegove stranke u Saveznoj skupštini dobili stanove ili po 100.000 nemačkih maraka da bi obezbeđivali kvorum na skupštinskim sednicama, Prema, Zoran Slavujević, *Dva ogleda o legitimitetu*, str. 115, fusnota 48. i V. Goati, *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, str.154.

²⁴ U otvorenom pismu Glavnom odboru SPS-a i javnosti (12. decembra 1995) Mihajlo Marković, između ostalog ističe: "Vi, članovi Glavnog odbora, niste upitani ni da li imate šta da kažete, niti da li se s predlogom slažete ili ne slažete. Umesto toga, koliko sam obavešten, pozvani ste na piće u gradski odbor,..., Vi ste poštovani drugovi, čutke progutali nešto što je potpuni antipod bilo kakve demokratije. Kako mislite da radite dalje? Rekao sam već da mali uzroci mogu imati ogromne posledice. Da li ćete vi ikad uspeti da se opet uspravite i da predsedniku saopštite da ste vi najviši organ partije između dva kongresa koji definiše politiku partije i donosi sve najvažnije odluke - i da predsednik mora da sluša vas a ne vi njega?..- Budućnosti nema s ratnim profiterima, nekompetentnim bankarima, autoritarnim direktorima i konzervativnim intelektualcima", "Telegraf" 13. decembar 1995. godine. Ovome je prethodio sukob i polemisanje Mihajla Markovića i Mirjane Marković i njen odgovor akademiku Mihajlu Markoviću u "Dugi", "Politika" 4. novembar 1994. godine

Kadrovske promene biće završene na trećem kongresu SPS 1996, kada je u Izvršni odbor izabrano samo 5 od 26 članova, izabranih na drugom kongresu SPS-a.

Posle gubitka 14 velikih gradova, među kojima i Beograd, na lokalnim izborima 1996. godine, i masovnih demonstracija građana zbog poništavanja rezultata izbora, u SPS-u je izvršena najveća "čistka" kadrova. Najpre su (14.07.1997) iz članstva isključeni M. Ilić, predsednik SPS Niša i član GOSPS (zbog odgovornosti za stanje u Nišu) i N. Čović, član IOSPS i gradonačelnik Beograda (zadužen ispred SPS za Niš i zbog sukoba sa B. Ivkovićem), dok je B. Ivković smenjen sa funkcije predsednika GOSPS Beograda i člana IOSPS -a ("zbog sukoba sa N. Čovićem, što je nanelo veliku štetu delovanju SPS u Beogradu"). Raspušteni su i smenjeni mnogi opštinski odbori. Posle zalaganja da se prizna izborna krađa na lokalnim izborima 1996. i pobjeda koalicije "Zajedno", Nebojša Čović, tada predsednik Gradskog odbora i član Izvršnog odbora SPS biva smenjen i isključen iz partije a zatim osniva novu partiju Demokratska alternativa (DA). Na trećem kongresu SPS-a (mart 1996) od 153 člana Glavnog odbora koji su izabrani na drugom Kongresu, čak njih 102 nisu ponovo izabrani, odnosno ostalo je 33,2 odsto (51 od 153), a u Izvršni odbor 23,1 odsto (6 od 26), od članova izabranih na drugom kongresu.

Kadrovske promene u SPS 1997., kulminiraju velikom rekonstrukcijom centralnih organa. Na sednici GOSPS, održanoj 25.04.1997, na predlog predsednika SPS, S. Miloševića, smenjena su tri potpredsednika stranke (N. Šainović, B. Perošević i S. Đukić-Dejanović). Smenjeno je i kompletno rukovodstvo SPS za Vojvodinu. Na sednici od 12.05 1997, za novog predsednika je izabran N. Šipovac umesto M. Stojkovića, izabranog na to mesto dva meseca pre toga, koji je podneo ostavku "iz zdravstvenih razloga". Razrešeno je svih 8 potpredsednika, kao i 8 članova I.O. a izabrano 19 novih.

Posle debakla na saveznim predsedničkim i parlamentarnim izborima, kao i na lokalnim izborima (24.09.2000), SPS su napustili mnogi istaknuti članovi rukovodstva. IOSPS je sazvao vanredni Kongres SPS za 25. novembar. Umesto G. Gajević, za generalnog sekretara je postavljen Z. Anđelković. S. Milošević je i dalje ostao predsednik partije, iako su isticani brojni zahtevi pojedinih opštinskih odbora da podnese ostavku. Grupa osnivača SPS (B. Jović, Z. Lilić, M. Marković, M. Vučelić, R. Radović), napisala je apel članstvu u kojem zahtevaju da se S. Milošević smeni "zbog duboke krize u kojoj se SPS nalazi"²⁵. Bivši potpredsednik partije D. Matković podneo je 21. oktobra ostavku na sve funkcije u SPS-u, jer je nezadovoljan što se na sastanku Izvršnog odbora SPS nije raspravljalo o odgovornosti vrha SPS za izborni neuspeh²⁶. Nekoliko dana kasnije (18.11.2000), četvorica istaknutih članova SPS istupilo je iz stranke, a kao osnovni razlog takvog postupka, oni su naveli "neslaganje sa onima koji sprečavaju transformaciju stranke u modernu demokratsku, proevropsku i reformistički orijentisanu socijaldemokratsku političku organizaciju". Saopštenje su potpisali Ž. Simić, G. Perčević, Z. Milošević i M. Babić, svi su bili članovi Glavnog odbora SPS²⁷. Istog dana osnivači SPS-a M. Marković, R. Marković²⁸ i P. Škundrić, napustili su

²⁵ Prema, Beta, 18.10. 2000. Baza podataka "Polihistor"

²⁶ Prema, Beta, 02.11.2000, Baza podataka "Polihistor"

²⁷ Prema, Danas, 21.11.2000, Baza podataka "Polihistor"

Odbor za pripremu vanradnog Kongresa SPS. M. Marković izjavljuje da ne želi da učestvuje u radu pomenutog Odbora, jer vrh partije "ne poštuje elementarna demokratska pravila" i "odbija da sagleda stvarnost".

Periodične "čistke" u redovima SPS imale su nekoliko dimenzija. One najpre potvrđuju monokratsko rukovođenje ovom partijom, u kojoj su, osim vođe, svi zamenljivi i manje značajni. Drugo, na ovaj način je vršeno "disciplinovanje" stranke, kojim se potencijalni oponenti upozoravaju i zastrašuju. Treće, periodična promena vođinog okruženja, uvek donosi "svežu krv". Četvrto, česte promene vođinog okruženja ne dozvoljavaju da mu se neko suviše približi (ni po informisanosti, ni po polugama moći, ni po rejtingu u javnosti). Ipak, vođa je jedan krug odanih saradnika ("ljudi od poverenja"), ubacivao u prvi tim ili stavljao na klupu za rezervne igrače, zavisno od prirode pojedinih utakmica, od vrste igre ili od drugih okolnosti (N. Šainović, M. Minić, Z. Anđelković, M. Vučelić, Ž. Simić i dr.).

SPS je partija naslednica komunističke SKS. Centralno mesto u totalitarnim partijama ima vođa. Ovo H. Arent najbolje opisuje sledećim rečima: "U središtu pokreta, kao motor koji ga pokreće, nalazi se Vođa. On je od velikih formacija odvojen uskim krugom posvećenih, koji od njega šire auru nedokučive misterije njegove "neshvatljive natprirodne moći" - Položaj Vođe unutar tog uskog kruga zavisi od njegove sposobnosti da stalno splektari među pripadnicima kruga i od veštine da stalno menja kadar. Svoj uspon do pozicije vođe on duguje izvanrednoj sposobnosti da izlazi na kraj sa borbama za vlast unutar partije, a ne toliko svojim demagoškim ili birokratsko-organizacionim sposobnostima"²⁹. Vođa vrši gotovo sva naimenovanja funkcionera, ali u slučaju gneva naroda "on može da ih iskoristi kao žrtvenu jagnjad". On se uvek drži na apsolutnoj distanci od svojih podanika. Totalitarno društvo karakterišu "nedostupne elite"³⁰. Ali on snosi i svu odgovornost za pokret jer ne postoji niko drugi iznad njega.

²⁸ Ratko Marković, jedan od nekada najbližih saradnika jugoslovenskog predsednika S. Miloševića, objavio je da se "trajno povlači iz SPS i politike, i između ostalog je istakao, da je po opredeljenju socijalista, ali da "nema političke stranke, pa ni socijalističke, koja ne promeni polaznu programsku ideju"... "U svakodnevnoj političkoj borbi, čistota te ideje se često zamuti, a neretko se ideja i sasvim izgubi. Uz to, stranke su u nas autokratske organizacije. Biti u stranci znači služiti više stranačkom vodi, nego jednoj političkoj ideji", "Politika", 26.11.2000, Prema bazi podataka "Polihistor"

²⁹ Isto, str. 381.

³⁰ K. F. Bajme: "Totalitarno se društvo, napokon, definira preko nedostupnih elita i visokog stupnja sposobnosti mobiliziranja masa", *Suvremene političke teorije*, str. 255.

Nakon ekstradicije Miloševića Hagu, od 2001. SPS vodi predsednik Glavnog odbora Ivica Dačić. Od tada, a naročito nakon Miloševićeve smrti, inteziviraju se sukobi i bitke za vođstvo u SPS-u. Ishod se očekuje na Kongresu ove stranke zakazanom za decembar 2006. godine.

Tokom 90-ih u SPS-u nije dolazilo do cepanja stranke. Razlozi se mogu tražiti u dominaciji SPS-a kao "partije- države" u svim sferama društva, pri čemu je bilo rizično suprotstavljati se, jer su mogle uslediti razne vrste sankcija. Zatim, S. Milošević je uživao veliku podršku u biračkom telu, veću nego SPS. U najvažnijim organima SPS-a stvorena je potpuna sprega političkih i menadžerskih funkcija u svim strukturama politike i privrede. Tako je u jednom momentu od 185 članova Glavnog odbora, njih 111 bilo na raznim funkcijama (poslanici, ministri, predsednici opština), a njih 63 su bili direktori raznih preduzeća širom Srbije³¹. Kontrola vladajuće partije nad dominantnom državnom svojinom, izražena je u nekim segmentima, možda i više nego u vreme jednopartizma³². Ova sprega i personalna simbioza partijskih i državnih i direktorskih funkcija, ogledala se u nekoliko formi. Najpre, Zakonom o javnim službama (ustanovama) donetom jula 1991, Vlada (SPS) je ovlašćena da imenuje i razrešava direktore i upravne odbore ustanova čiji je osnivač Republika (škole, bolnice,...). Drugo, na primer, u Vladi Mirka Marjanovića, veliki broj ministara, uključujući i samog premijera, bili su direktori velikih, pre svega državnih preduzeća (M. Marjanović "Progres", D. Tomić "Simpo", predsednik Skupštine Srbije bio je direktor NIS Jugoipetrol). Na taj način su bili na izvoristu, ne samo informacija, već raspodele sredstava iz primarne emisije novca, uvozno-izvoznih dozvola, kvota, kupovine deviza po zvaničnom kursu, koji je bio nekoliko puta niži od tržišnog, dobijanje velikih i povoljnih kredita i sl. Osim toga, bez određene vrste kooperativnog odnosa sa vladajućom partijom (vladajućim partijama), privatnicima nije bilo moguće obavljanje važnijih ili profitabilnijih poslova. Umesto liberalizacije tržišta i privatizacije, SPS je pokazivala "klijentelističke" tendencije. Svoju klijentelu je vezala za sebe i čvrsto držala u svojim rukama. Vladajuća oligarhija i njena klijentela imali su zajedničke interese da se održe na vlasti³³.

Posle poraza S. Miloševića na izborima za predsednika SRJ (24. septembra 2000) i odbrane te izborne pobede DOS- a, od bivših socijalista formirane su dve partije: Demokratska socijalistička partija (Milorad Vučelić i Birislav Jović) i Srpska socijaldemokratska partija (Zoran Lilić), ali se osetila i nagla erozija rukovodstava i članstva.

Kao bitnu osobinu svakog vođstva, Mihels zapaža lični momenat. Ponekad vođe i ne slute ili nisu svesne svog uticaja na mase, pa se dešava da prilikom prelaska nekog

³¹ Dijana Vukomanović, , (1997), *Nastanak političkih partija*", u *Partijski mozaik Srbije 1990-1996*, Beograd: Beogradski krug, AKARIT *Partijski mozaik*, str. 42.

³² Slobodan Vučetić: "Umesto uobičajene `podele rada` između centara političke moći, u našem sistemu došlo je do fizičke, personalne simbioze visokih partijskih, državnih i direktorskih funkcija. Tako radikalna monopolistička rešenja nisu primenjivana ni u komunističkom sistemu", *Privatizovana država*, str. 75.

³³ Milan Podunavac: "...šta je to što povezuje `vladajuću klasu` u odbrani vlasti. Sažeto, mogli bismo ovo vezivno tkivo označiti kao ujedinjavanje oko profita, moći i straha. U središtu ovog povezivanja `harizmatičke zajednice` je vladar i zato su njihove sudbine nepovratno povezane", *Sila i (ne)poredak*, Republika br. 220/1999

vođe iz jedne u drugu partiju, dođe i do jakog osipanja ili odlaska i članstva. Raskoli u partijama "uvek su delo vođa". Lična vlast vođa često poprima oblike samovolje za koju masi preostaje pravo nadziranja i smenjivanja vođa. Ako bi neko imao drugačiji pristup, mogao je ili da se prikloni partijskim vođama uz eventualno "gundanje" i očajavanje, ili da promeni partiju bojeći se sudbine "otpadnika" i "izdajnika" partije ili da odustane od bilo kakve aktivnosti. Partijski kišobran³⁴ zaklanja različite političke težnje, ideje, temperamente i sentimente ali može biti i monolitan.

Operativnost zahteva brzo donošenje odluka, tako da članovi ne mogu uvek izneti svoje mišljenje, bez obzira što ne misle uvek isto kao i rukovodstvo. Kada se ukaže mogućnost da se po nekim pitanjima konsultuje "baza" (horizontalno i/ili vertikalno), uglavnom se prihvataju odozgo predložena rešenja. Na taj način se samo potvrđuje faktička oligarhijska moć partijskog rukovodstva koje odlučuje o najvažnijim pitanjima.

Viši partijski organi imaju ovlašćenja da kontrolišu rad nižih organa, a u nekim slučajevima predviđenim statutom, mogu čak i da smenjuju kolegijalne i inokosne organe na nižem nivou. Predsedništvo DS, raspustilo je 5. oktobra, nepunih dvadeset dana pred izbore, Gradski odbor ove stranke u Kragujevcu, zbog, kako je obrazloženo, "nepoštovanja odluke GODS i obaveza DS preuzetih prema DOS-u", po kojem je obavezala svoje lokalne organizacije da izađu na izbore pod nazivom "Demokratska opozicija Srbije-dr Vojislav Koštunica". Gradski odbor iz Kragujevca, imao je dogovor o izlasku na izbore sa predstavnicima SPO, koji su do tada bili na vlasti u Kragujevcu, ali ova stranka nije bila članica DOS -a.

Partijsko rukovodstvo je ne razlikuje od ostalih članova samo u položaju u partijskoj hijerarhiji (uticajna manjina i neuticajna većina) već i u nivou obrazovanja, socijalnom statusu, a često postoje i generacijske i druge razlike. Od položaja u partiji zavisi i čvrstina vezanosti za partiju. Kod rukovodilaca su ove veze čvršće, kako za program, tako i za organizaciju. Polazeći od pretpostavke "ko na brdu ak` imalo stoji, više vidi no onaj pod brdom", partijski vrh iskazuje veću zainteresovanost i spremnost za promene. Iako se učešćem u vlasti, načelno govoreći, postaje konzervativan, ponekad težnja za ostankom na vodećim pozicijama, zahteva i promenu stavova i/ili programa.

³⁴ Moize Ostrogorski: "Partijski duh, kao god i fetišistički patriotizam, bio je sklopljen od preziranja ili sektaške ogorčenosti protiv onih koji su van zajednice, i od automatske veze sa onima koji su u njoj", *Demokratija i političke partije*, str. 120 .

Lideri mogu, u donošenju važnih političkih odluka, odstupati od programa, kao i od statutarnih odredbi i od volje članova. Ove tendencije olakšava *pasivnost članstva*, kada brigu o partiji prepuštaju rukovodstvu, pogotovo u pitanjima koja se njih neposredno ne tiču.

Ono što partijskim rukovodstvima zadaje najveći problem, to je njihova sudbina na budućim izborima. U periodu izbora članovi i birači stupaju na scenu. Izbori uopšte, a to znači i oni unutarpartijski, primoravaju partijsko rukovodstvo da respektuje i uvaži stavove članova i birača. Između ostalog, i iz tih razloga, prisutna je maksimalna otvorenost i senzibilnost za impulse odozdo (sa terena). Ponekad se javljaju dileme u kojoj meri, iz praktičnih razloga, odgovoriti zahtevima i ispuniti očekivanja, ili se čvrsto držati stavova koji mogu biti ispravni ali ne mogu biti prijemčivi za širu podršku³⁵. Strah od reizbora i strepnja za buduće reakcije birača predstavlja takozvani Fridrihov "zakon anticipirajućih reakcija". Naime, politički lider, ali i partije, prilagođavaju svoje ponašanje, ne samo prošlim izborima, već i budućim preferencijama birača. Političari i političke partije strepe za svoj reizbor (reelekciju) i zato je "strah od izbora konstanta politike". Umesto ispunjavanja datih obećanja na prethodnim izborima, zbog kojih postoji visoki nivo očekivanja građana, izgrađuje se pozicija, priprema se i uštimava atmosfera za sledeće izbore i kao da su jedino važni dnevni barometri rejtinga lidera u vidu istraživanja javnog mnjenja raznih agencija koje se time bave. U demokratiji je sve u rukama birača, a organizacija birača je politička partija.

Partijski lideri su najznačajniji nosioci izbornih kampanja

Kako su partije uglavnom liderske, partijske vođe su najvećim delom nosioci najvažnijih izbornih poruka. Tako su, na primer, 1990. godine u Srbiji partijski lideri bili nosioci skoro polovine propagandnih poruka 45,6 odsto, a 1992. godine 40 odsto³⁶. Lideri

³⁵ Vladimir Goati navodi stavove nekoliko mislilaca koji ukazuju na značaj i ulogu izbora "koji su za građane dijalog s vlašću": "Odnos lidera i sledbenika je...racionalna razmena vrednosti u kojoj sledbenici razmenjuju njihovu podršku za političke odluke koje im se dopadaju" (Schleesinger, 1967:266), "To je dobro uočio Carl Friedrich formulišući zakon 'anticipirajućih reakcija' po kojem politički lider prilagođava svoje ponašanje na samo prošlim nego i budućim preferencijama birača (Friedrich 1937:203). Političar, ustvari strepi za svoju reelekciju i zato je "... strah od predstojećih izbora konstanta politike" (Batler, 1981:22). Senzitivnost političkih lidera za opredeljenja birača i u pogledu pitanja koja na izborima nisu bila predmet nadmetanja, stvara "... dodatnu vezu između javnog mnjenja i vlade"(Campbell at al, 1960:548), prema: V. Goati, *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, str.135.

³⁶ Zoran Slavujević, *Izborne borbe u jugoslaviji 1990-1992*, str. 95.

su, neuobičajeno koristili i konferencije za štampu za neposredno obraćanje javnosti, umesto portparola i drugih predstavnika partijskog rukovodstva. Ličnost je uvek za medije atraktivnija³⁷. M. Diverže ukazuje na činjenicu da je vlast u slabo razvijenim društvima veoma personalizovana i da se u njima partije stvaraju uglavnom oko neke ličnosti. Po njemu, poslednjih nekoliko decenija i najrazvijenija društva prati evolucija u pravcu individualizacije autoriteta i kaže: "Vrlo je verovatno da su priroda i značaj leadershipa različiti u ova dva tipa zemalja (mada je teško precizirati ove razlike) ali se može sumnjati da je lični karakter vlasti jače izražen u jednom nego u drugom slučaju. Reč je više o drugom obliku personalizacije"³⁸.

Partijski lideri su ovlašćeni tumači partijskih programa i politike. Lideri su, barem formalno, obavezani partijskim odlukama koje su rezultat internih pregovora u organizaciji među brojnim učesnicima i njihovih recipročnih uticaja. U tom pogledu se unutar partija uspostavljaju određene vrste koalicija između pojedinaca i grupa, pri čemu one moraju voditi računa o interesima grupa unutar njih i predviđati reakciju svojih protivnika. Postoji čitav niz suprotstavljenih pitanja koje svaka partija mora izbalansirati. Od načina kako se unutar partije balansiraju mnoga pitanja, interesi i problemi zavisi funkcionisanje same partije.

Osim partijskih lidera uz njih i oko njih se vremenom profiliše krug partijskih činovnika i "profesionalnih aktivista". Među njima se uspostavljaju i grade, najpre, odnosi lojalnosti prema liderima koji ih postavljaju. Jako je izraženo njihovo međusobno poverenje i zajednički interesi. Iz ovih redova (rukovodstva i činovnika) regrutuju se kadrovi za državnu administraciju. Uvek se najbolja mesta podele prvom partijskom krugu. Nakon toga se zadovoljavaju forme teritorijalne zastupljenosti partijskih odbora. Između rukovodstva i činovnika u partiji i predstavnika u državnim organima, nema jasnih i preciznih granica. Među njima postoji određena vrsta "osmoze" i fluidnosti.

³⁷ Dž.K. Galbrajt: Osim toga, ličnost je svakako zanimljivija od organizacije. Više nego organizacija, ličnost privlači novinske i televizijske reportere i komentatore i sve one koji se bave fenomenom moći i povezuje ga sa onim što govori, hoda na dvije noge i vidi. Gledano čisto praktički, ljudi mogu davati intervjue i pojavljivati se na televiziji, a organizacije ne mogu"; "U prirodi je društvenih rituala da se u njima dramatičira uloga ličnosti", *Anatomija moći*, str. 46.

³⁸ Moris Diverže, *Uvod u politiku*, str. 93.

Ponekad je ista ličnost istovremeno u dve ili tri pozicije ("akumulacija funkcija"). Lako se prelazi iz jednog statusa u drugi³⁹.

Lideri značajno utiču na opredeljivanje birača

Knjiga Američki glasač (Kempbel i drugi, 1960), među prvima identifikuje tri vrste uticaja na odluku birača: Partija, teme (issue) i kandidati. Ovo gledište je nastalo u isto vreme kad i teorija partijske identifikacije i vodi zaključku da birači procenjuju lidere kroz filter njihove partijske pripadnosti⁴⁰. Ovaj pristup koji je karaktersističan za Ameriku, uzima u lične osobine, uglavnom predsednilkih kandidata kao ventralnu komponentu ponašanja birača. Na osnovu istraživanja izbora 1950. primećeno je da je najveći uticaj imalo iskustvo i predstava birača o sposobnostima, kvalifikacijama i ličnim karakteristikama samih kandidata. To znači da je dobar vođa, snažan i odlučan, sa osećajem odgovornosti i dopadljiv. Povećana uloga partijskih lidera u političkoj komunikaciji ne mora obevezno da znači da su lideri postali važniji od partija u opredeljivanju birača, ali imaju veoma značajnu ulogu. Prema McAllisteru, neka istraživanja su pokazala da prikazivanje umurujućih i srećnih lica kandidata češće dovodi do izmene stavova birača. Ove predstave su povezane sa manirima kandidata, njihovom ličnošću i ličnom prošlošću, dok se poliričke slike primarno odnose na sposobnosti vođstva, pčozicioniranje po pojedinim pitanjima i njihova politička prošlost⁴¹. Deo objašnjenja prema ovom autoru leži u činjenici da birači više vole da se identifikuju sa moći i autoritetom političkih ličnosti nego sa apstraktnim institucijama ili političkim idealima⁴², odnosno da će birači lakše proceniti ličnosti nego politike⁴³. Kako ističe McAllister: „Ova teorija je zasnovana na pretpostavci da građani nemaju vremena ili „kognitivnu sofisticiranost“ da pronađu smisao političkog sveta, oni imju potrebu za prečicama i pojednostavljenjima (Nisbett i Ross 1980), posebno kada trebaju da

³⁹ Nebojša Čović, dok je bio član SPS-a, istovremeno, ili u relativno kratkom vremenu, je bio predsednik Gradskog odbora SPS, narodni poslanik u Skupštini Srbije, predsednik Odbora za finansije, direktor FMP-a, najpre član gradske vlade a potom i gradonačelnik Beograda, predsednik KK "FMP" i predsednik Košarkaškog saveza Jugoslavije. Uz njegovo smenjivanje sa funkcije predsednika Beogradskih socijalista, nastao je izraz "deakumulacija funkcija". Nakon tog Nebojša Čović je bio predsednik Demokratske alternative, potpredsednik Vlade Republike Srbije i predsednik Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju. Danas je predsednik Socijaldemokratske partije Srbije.

⁴⁰ McAllister Ian (1996), *Leaders*, str. 292

⁴¹ McAllister Ian, Isto, str. 293

⁴² McAllister Ian, Isto, str. 287

⁴³ McAllister Ian, Isto, str. 294

glasaju“⁴⁴. Ocena lidera su sigurno jedna od centralnih komponenti demokratske selekcije u liberalnim demokratijama. Liderske kampanje su tipične za predsedničke izbore i većinski izborni sistem kojem odgovara "maksimalno personalizovana kampanja". Ipak, postoji trend „amerikanizacije izbornih kampanja“ i tendencija da se i u proporcionalnom izbornom sistemu (ili mešovitom) i na parlamentarnim izborima održi TV duel najvažnijih kandidata . Ovakve debate su postale uobičajene u parlamentarnim sistemima jer se povećao fokus na partijske lidere. Na primer finalni TV- duel Gerhard Šreder – Angela Merkel u Nemačkoj, ili Silvio Berlusconi – Romano Prodi u Italiji. Postoji jedna bitna razlika. U predsedničkim sistemima dominira *elekcija* lidera, neposredno od birača a u parlamentarnim sistemima dominira *selekcija* lidera u parlamentima. Parlamentarni izbori uključuju mnogo kompleksniju isprepletenost između patija tema (issue) i lidera. Politički lideri imaju značaj koji prevazilazi njihov izborni učinak.

Liderska personalizacija politike

Proces modernizacije političke komunikacije doveo je do povećanja personalizacije politike. Mnogo je lakše komunicirati kroz projekciju ličnosti nego kroz diskusiju ili raspravu pomoću kompleksnih ideja ili apstraktnih političkih pitanja. Ona se iskazuje u dvostrukom smislu. Sa jedne strane, postoji stalna težnja partijskih lidera da se u potpunosti identifikuju sa partijom ("*Partija to sam ja!*"), a sa druge strane, prisutna je težnja građana da prepoznaju partiju najpre u liku njenog predsednika, ali i da u njemu vide otelotvorenje kompletnog partijskog programa. Ljudi doživljavaju partiju kroz politiku koju ona vodi, kroz organizaciju, ali i kroz ljude koji je zastupaju i predstavljaju (personalni sastav), naročito prema onome ko je vodi. U tom pogledu partijske oligarhije pokazuju elemente etnifikacije, teritorijalizacije i personalizacije politike. Iako spolja grade imidž demokratskih organizacija, političke partije su u svojoj unutrašnjoj strukturi nedemokratske. Oligarhijska moć u političkim partijama je najčešće personalizovana.

Personalizacijom politike, Zoran Slavujević naziva „punu identifikaciju određene politike sa određenim političarem, odnosno dovođenje u neraskidivu vezu određenog političkog programa, stanovišta ili akcije za jednu ili više sasvim konkretnih ličnosti, kao

^{44 44} McAllister Ian, Isto, str. 294

njihovim nosiocima⁴⁵. U istraživanju iz 1994. S. Mihajlović ističe: "Javno mnjenje percipira stranačke lidere, ... u predstavama javnog mnjenja Srbije o stranačkim liderima kao da postoji samo Slobodan Milošević - za njega se izjašnjava 24,7% ispitanika, a za sve ostale zbirno - 15,2%"⁴⁶. Sve partije, a naročito SPS pokazale su izrazitu personalizaciju⁴⁷.

O naglašenoj dimenziji „personalizacije politike“ u Srbiji slikovito piše Mirjana Vasović: „Personalizacija politike, tj. svodenje složenih političkih procesa i događaja na objašnjenja koja uključuju lične osobine, motive, namere i postupke konkretnih političkih aktera – predstavlja jedan od načina da se oni učine razumljivim, predvidivim i dostupnim kontroli“⁴⁸. Po njoj, je „stavljanje naglasaka na ličnost političkih lidera karakteristično za javnost svih bivših postkomunističkih država u periodu tranzicije“⁴⁹. To je od osamdesetih godina dvadesetog veka i svetski trend (Tačer, Regan). Ovome je doprinela moć elektronskih, pre svega vizuelnih medija. U „lovu na glasače“ sam lider je simbol, poruka i program. Prema podacima CPIJM, politički lideri kao predsednički kandidati (pre svega Milošević, Koštunica i Tadić) daleko su nadmašivali svoje stranke u popularnosti i podršci izbornog tela⁵⁰. Kako ističe M. Vasović: „Personalizacija politike, naime, nužno vodi potiskivanju stranačkih (i svih drugih) programskih i ideoloških sadržaja, posebno onih koji bi mogli da predstavljaju ograničenje, ili da postavljaju standarde, političkom delovanju harizmatičkog lidera (na primer, sklapanju „neprincipijelnih koalicija“ sa partijama suprotnih političkih opredeljenja), odnosno da predstavljaju alternativni izvor lojalnosti“⁵¹.

⁴⁵ Zoran Slavujević, *Politički marketing*, Fakultet političkih nauka, 1999, Beograd, str. 77.

⁴⁶ Srećko Mihajlović, "Gledišta" 1-2/1996, str. 78.

⁴⁷ Vladimir Goati, "Personalizam koji označava nadmoć ličnosti nad institucijama (pravilima, procedurama) predstavlja naglašenu crtu političkog sistema Srbije u kojem od 1987. do kraja posmatranog razdoblja (2000) dominira Slobodan Milošević, pa zato i nije preterano govoriti o "kultu vođe". U posmatranom razdoblju Milošević je zauzimao mesto predsednika predsedništva Socijalističke Republike Srbije (1987-1990), predsednika Republike Srbije (1990-1997) i predsednika SRJ (izabran 1997, do 24. septembra 2000 S.O.). Pored toga Milošević je uzastopce biran za predsednika SPS (prvi put 1986, tada SKS S.O.), sa kratkim prekidom između 1991 i 1992 kada je taj položaj zauzimao Borisav Jović", V. Goati, *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, str. 56.

⁴⁸ Mirjana Vasović, „Personalizacija politike u „tranzicionoj“ političkoj kulturi Srbije: socijalnopsihološka ishodišta i političke posledice“ u *Demokratija u političkim strankama Srbije*, Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2006, str. 49

⁴⁹ Mirjana Vasović, Isto, str. 47

⁵⁰ Rejting lidera i stranaka u periodu 1990-2004 videti na www.cpijm.org.yu

⁵¹ Mirjana Vasović, Isto, str. 55-56

Na poziciju vođe partija i njihovih najbližih saradnika u partijama Srbije značajno je uticao i karakter proporcionalnog izbornog sistema. On je omogućavao partijskom rukovodstvu da sastavlja liste i utiče na redosled kandidata, pri čemu je značajno uticao na strukturu parlamenta, kao i na njegov rad. Većinski izborni sistem smanjuje partijskom rukovodstvu ovu vrstu uticaja.

Zaključak

Lideri političkih partija teže postizanju ciljeva zbog kojih je organizacija uspostavljena, ali, pre svega da osiguraju opstanak organizacije i sa njom opstanak svojih pozicija moći. Bez obzira na formalne unutarpartijske odnose, neformalna struktura krije prave mehanizme funkcionisanja partije. Organizacija je istovremeno izvor i sredstvo redistribucije moći. Lideri partija u Srbiji, dakle, imaju velika ovlašćenja, što se može zaključiti uvidom u evoluciju statuta političkih partija od početka do kraja 90-tih. Gotovo sve partije su povećavale ovlašćenja liderima; mogućnost lidera da imenuje do trećine glavnog odbora, uticaj na izbor poslanika itd. Organizacija partija ima centralizovanu, hijerarhijsku i piramidalnu strukturu, pri čemu niži partijski organi postaju transmisije ili ispostave viših organa (rukovodstava). Političke partije se više prepoznaju po svojoj unutrašnjoj strukturi (anatomiji i fiziologiji) nego po svom programu, ali najviše po svom lideru. Za obične građane, nejasni i slični programi političkih partija, prosto ih teraju da partije prepoznaju po liderima. Lideri vrše najveći deo komunikacije sa javnošću, vode kadrovsku politiku, tumače program i statut partije, vrše redistribuciju moći, vrše pregovore sa koalicionim partnerima i najčešće drže kanale finansiranja partije u svojim rukama. Predsednici partija se dugo zadržavaju na svojim čelnim pozicijama. Oni opstaju na vlasti uprkos brojnim porazima na izborima, imaju gotovo apsolutnu moć u donošenju odluka i u interpretaciji partijskog programa, kontroli izbornih lista i izabranih poslanika. Lideri često arbitrarno određuju smer partijske politike.

Unutar političkih partija odvijaju se jače ili slabije, tiše ili glasnije, borbe među članovima i rukovodiocima, u težnji za sticanjem pozicija moći i uticaja. U tim nastojanjima može doći do unutarpartijskih neslaganja i sukoba. Lideri suzbijaju konkurenciju i protivkandidate u stranci i značajno utiču na unutrašnje sukobe snagom svog autoriteta i svojih ovlašćenja, zavisno od njihove uloge u konkretnim

nesporazumima. U internim obračunima sa unutarpartijskim neistomišljenicima, lideri uglavnom uspeavaju da nametnu svoju volju i izađu kao pobednici.

Kako su partije uglavnom liderske, partijske vođe su najvećim delom nosioci najvažnijih izbornih poruka i vrlo često značajan faktor u opredeljivanju birača. Važna karakteristika partijskih lidera u Srbiji je "personalizacija politike". U „lovu na glasače“ sam lider je simbol, poruka i program.

Lideri pokazuju relativnu nesmenljivost sa vojih predsedničkih funkcija, umeće u zaobilaženju statuta, monopol i interpretaciji programskih načela, u vođenju kadrovske politike i izbor organa stranke. Sve ovo se u velikoj meri održava ne samo na unutarpartijsku demokratiju, već i na ukupan politički život.

Glavna politička moć se skriva u unutrašnjim strukturama političkih partija, gde grupa ljudi-oligarhija, u okviru koje, jedan od njih ima ključnu poziciju, donosi glavne političke odluke i vrši redistribuciju moći. Ono što se u oligarhijskom jezgru izrežira, to se provuče kroz dnevni red i odigra na sednicama vlade i parlamenta. U tom začaranom krugu igre moći i igre za moć, oligarhijska moć u političkim partijama je glavno sedište i središte, glavni medijatot i glavni akter. Unutar tog oligarhijskog jezgra centralno mesto zauzima partijski lider.

LITERATURA:

- Arent Hana, (1998), *Izvori totalitarizma*, Beograd: "94 - Feministička izdavačka kuća"
- Bajme Klaus fon, (1977), *Suvremene političke teorije*, Zagreb: "Stvarnost"
- Vučetić Slobodan, (1996), *Privatizovana država*, Beograd: Stubovi kulture
- Vukomanović Dijana, (1997), *Nastanak političkih parti*", u *Partijski mozaik Srbije 1990- 1996*, Beograd: Beogradski krug, AKARIT
- Golubović Zagorka, Bora Kuzmanović i Mirjana Vasović, 1995, *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*, Beograd: Institut za društvenu teoriju i "Filip Višnjić"
- Goati Vladimir, (1984), *Savremene političke partije*, Beograd: "Partizanska knjiga"
- Goati Vladimir, (2000), *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, Podgorica, "Konteko"
- Goati Vladimir, (2006), *Partijske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju*, Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2006
- Galbrajt Džon Kenet, (1987), *Anatomija moći*, Zagreb: "Stvarnost"
- Downs Anthony, (1957), *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row
- Duverger Maurice, (1966), *Uvod u politiku*, Savremena administracija, Beograd
- Indić Trivo, (1985), *Uspon Masa*, Beograd, IICSSO Srbije
- Jovanović Slobodan, *O državi, Osnovi jedne pravne teorije*, Beograd, 1992, str. 370
- McAllister Ian (1996), *Leaders*, in *Comparing Democracies, Election and Voting in Global Perspective*, editors: Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi and Pippa Norris, SAGE Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi
- Mihels Robert, (1990), *Sociologija partija u suvremenoj demokratiji*, Zagreb: "Informator", Fakultet političkih nauka
- Mihajlović Srećko, (1996), *Stranački identitet i izborne orijentacije građana Jugoslavije* u časopisu "Gledišta", 1-2 1996, Beograd
- Milošević Milan, (2000), *Politički vodič kroz Srbiju 2000*, Beograd, Media centar
- Nojman Franc, (1974), *Demokratska i autoritarna država*, Zagreb: "Naprijed"
- Ostrogorski Mojze, (1921), *Demokratija i političke partije*, Beograd: "Napredak"
- Orlović Slaviša, (2002), *Političke partije i moć*, Jugoslovensko udruženje za političke nauke i Čigoja štampa, Beograd, 2002
- Orlović Slaviša, (2006), *Nedemokracija partija i demokratizacija društva*, u: *Demokratija u političkim strankama Srbije*, Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd
- Podunavac Milan, (1999), *Sila i (ne) poredak*, "Republika" broj 220, Beograd.
- Panebianco Angelo, (1982), *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press
- Slavujević Zoran, (1993), *Borba za vlast u Srbiji kroz prizmu izbornih kampanja* u zborniku *Izborne borbe u Jugoslaviji 1990-1992*, Zbornik, IDN, Radnička štampa, Beograd
- Slavujević Zoran, (1999), *Politički marketing*, Fakultet političkih nauka, Beograd
- Šumpeter Jozef, (1998), *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*, Plato, Beograd
- Vasović Mirjana, (2006), *Personalizacija politike u „tranzicionoj“ političkoj kulturi Srbije: socijalnopsihološka ishodišta i političke posledice* u *Demokratija u političkim strankama Srbije*, Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2006

Statuti partija Srbije

Baza podataka: "Polihistor", Prof. Dr Zorana Slavujevića